
ÖSSZEFOGLALÁSOK

A kultúra egyik vidéki központjának két évezredes históriája

Hiánypótló munkát készített a *Harald Roth, Konrad Gündisch* szerzőpáros, melyben Pécs város történetét mutatja be lényegre törő tömörséggel, ugyanakkor olvasmányos stílusban. A kötet elsősorban a németnyelvű olvasóközönség számára készült, amely igen üdvözlendő, hiszen ilyen átfogó jelle-gű, idegen nyelvű várostörténeti összefoglaló mű korábban nem született.¹ A munka megjelenése nagyon időszerű volt, hiszen 2009-ben ünnepelte a Pécsi Püspökség alapításának millenniumát,² az elmúlt esztendőben pedig – ahogy a könyv alcíme is utal rá – Pécs két várossal, a Ruhr vidéki Essennel és Isztambulal együtt a megtisztelő Európa Kulturális Fővárosa címet viselte.

Az antik Sopianae település neve első alkalommal meglehetősen későn, a III. század első évtizedeiben keletkezett *Itinerarium Antonin*ben szerepel. A város igazi fénykorát a IV. században élte, ugyanis Pannonia közigazgatási reformja következtében a III. század végén *Valeria* provincia székvárosa lett. A város igazgatási központjában folyt jelentős építkezések régészeti feltárások nyomán váltak ismertté a mai Postapalota és az attól délre fekvő területen. A IV. században jelentős ókeresztény közösség alakult ki a településen, sőt vélhetőleg a városban püspöki székhely is létesült. A római város északnyugati részén kialakult ókeresztény temetőben impozáns festett sírkamrákat és egy mauzóleumot építettek a közösség tagjai, melyek 2000-től az UNESCO Világörökség listájára is felkerültek. Az egyik interpretáció szerint a város középkori elnevezése, *Quinqueecclesiae* (ennek tükörfordí-

1. Ez év tavaszán látott napvilágot a középkori püspökök és a város történetét – ugyancsak német nyelven – bemutató könyv: Fedeles, Tamás–Koszta, László: Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. II.) Wien, 2011. 16–19. századi németnyelvű forrásokból közölt válogatást Julianne Brandt és Hábel János, az általuk szerkesztett *Eine Reise in das alte Fünfkirchen. Die europäische Kulturhauptstadt Pécs in deutschen Quellen* (München, 2010) című kötetben.

2. E jeles alkalomra jelent meg az egyházmegye történetét bemutató kézikönyv-sorozat első darabja: A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeles Tamás–Sárba Gábor–Sümegi József. Pécs, 2009.

tása a német Fünfkirchen, sőt esetleg a szláv Pécs alak is erre vezethető vissza) vélhetőleg az öt legjelentősebb ókeresztény egyházi épület számára utal. A festett sírépítmények közül a három legjelentősebb a Péter-Pál és Korsós sírkamrák, valamint a mauzóleum. Két sírkápolna, a *Cella Trichora* és a *Cella Septichora* használata a középkorban is kimutatható. A népvándorlás korában a város pusztulásnak indult, a település lakossága teljesen kicserélődött, melynek következtében a római és a középkori település között csak romkontinuitásról beszélhetünk.

Az ókeresztény hagyományok jelentős szerepet játszottak a pécsi püspökség megalapításában, melyre 1009. augusztus 23-án került sor Győrött. A püspöki város igen jelentős egyházi központtá fejlődött a középkor folyamán, melyet az itt alapított nagyszámú egyházi intézmény kellően szemléltet. A székeskáptalan mellett működött egy kollegiális egyház, négy plébániatemplom; a szerzetesrendek közül a domonkosok, ferencesek, Ágoston-rendiek és a karmeliták összesen öt kolostort alapítottak, s egy ispotály is létesült a városban. A püspökváros legfontosabb része az ókeresztény temető területén létesített székesegyház és a püspöki palota voltak, melyeket a tatárjárást (1242) követően egy kövárral vettek körül. A XIV–XV. század fordulóján a település jelentős részét fállal övezték, mindössze a gazdaságilag jelentős Malomszeg városrész maradt a falakon kívül. Pécs a püspök és a székeskáptalan joghatósága alá tartozott ugyan, azonban a polgárok bizonyos fokú autonómiával rendelkeztek.

Pécs a püspök és a székeskáptalan joghatósága alá tartozott ugyan, azonban a polgárok bizonyos fokú autonómiával rendelkeztek. A késő középkorban 5–6000 fős település polgárai élén a városbíró és az esküdtek álltak, a XV. századtól a település saját pecsétet használt. A magyarok mellett jelentős számú német polgár élt itt, rajtuk kívül olaszok is kimutathatók. A város fontos regionális kereskedelmi központ volt, melynek következtében a XV. századra egy gazdag polgári réteg alakult ki. A pécsi püspökség a leggazdagabbak közé tartozott a Magyar Királyság területén, amely ugyancsak hozzájárult a település dinamikus fejlődéséhez.

A város egyúttal kulturális központ is volt. Pécs első püspöke, Bonipertus (1009–1036) létrehozta a székesegyházi iskolát. Az első magyar egyetem is Pécsen nyitotta meg kapuit 1367 szeptemberében. A *studium generale* alapítása a pfalzi származású Koppenbachi Vilmos püspök (1361–1374), királyi kancellár nevéhez köthető. Az egyetemen két fakultás, az *artes* és a jogi, működött bizonyosan. Az orvosi kar léte esetleg feltételezhető, azonban a teológiai kar felállítását nem engedélyezte V. Orbán pápa. Az egyetem igen rövid ideig működött, s a XIV. század végén elsorvadt.

A város középkori fejlődésének az oszmán hódítás vetett véget. A mohácsi katasztrófát követő közel két évtized polgárháborús eseményeit követően 1543 nyarán Pécszet elfoglalták az oszmánok. Ezután 143 esztendőn át török uralom alatt állt a város. A XVI. század utolsó harmadától a pécsi szandzsák a hódoltság egyik igazgatási egysége lett. A városban a keresztény lakosság továbbra is részleges autonómiával rendelkezett, ugyanis a XVII. század elejéig saját bírója és pecsétje is volt. A városba települt jelentős délszláv népesség életmódjából adódóan a település képe jelentősen megváltozott. A balkáni (iszlám) és az európai (keresztény) kultúra jegyeit egyaránt magán viselő, sajátos város alakult ki, számos bazárral, mecsettel és dzsámival. A keresztény lakosság a XVII. századra kiszorult a fállal övezett egykori középkori város területéről, melynek következtében kialakultak a külvárosok. A török uralom alatt a város vallási életét a sokszínűség jellemezte, ugyanis az iszlám mellett a keresztény felekezetek is működtek a városban. A katolikusok mellett az unitáriusok és a reformátusok is jelen voltak a településen. 1588-ban a Mindenszentek templomban került sor az unitárius és a református prédikátor között egy hitvitára, mely esemény a *Pécsi Disputa* néven ismert. A XVII. század elején a jezsuiták is missziót alapítottak a városban, mely tovább növelte Pécs jelentőségét. Jóllehet a hódoltság időszakában is folyamatosan kineveztek püspököket, azonban közülük egyik sem járt Pécssett, valamint az egyházmegye területén.

A város visszafoglalását 1664-ben kísérelték meg a Habsburgok, azonban a Zrínyi Miklós és a Wolfgang Julius von Hohenlohe vezette csapatok a várat nem, csupán a várost tudták elfoglalni. A várost végül a Badeni Lajos örgróf vezette csapatok szabadították fel 1686 októberében. Ezt követően megkezdődhetett az újjáépítés, melyben jelentős szerepet játszott Radanay Mátyás Ignác püspök (1687–1703). A városba visszatérő magyarok és a betelepülő németek ismét jelentősen növelték a lakosságszámot. A kedvező demográfiai folyamat az 1690-es pestisjárvány, valamint a kurucok és a rácok dúlása (1704) következtében torpant meg. A felszabadító háborúkat követően az egyházi intézményhálózat újjáépítésének aktív részesei voltak a városban megtelepülő szerzetesrendek is, így pl. a pálosok, domonkosok, ferencesek, klarisszák, kapucinusok, irgalmasok. Pécs kulturális élete Klimó György püspöksége idején (1751–1777) ismét fellendült. Bőkezű mecénásként támogatta a tudományt, papírmalmot és nyomdát létesített, az ország első nyilvános könyvtárát ő hozta létre (1774). Erőfeszítései ellenére végül nem sikerült a városban egyetemet alapítania.

A város későbbi fejlődése szempontjából nagyon jelentős volt az 1780-ban kiállított privilégium, mely Pécszet a szabad királyi városok sorába emel-

te. A gazdasági fejlődés a városképen is nyomokat hagyott. A XIX. század elején lebontották a püspökvárat és a várost elválasztó falat, a katedrális és számos polgári épületet klasszicista stílusban építettek át. A reformkor legjelentősebb pécsi püspöke Szepesy Ignác (1828–1838) elkészíttette a Biblia új fordítását, létrehozta a Püspöki Joglíceumot, továbbá új tanítóképző intézetet létesített. A település nagyléptékű fejlődésének egyik alapját a Mecsekben kitermelt, kiváló minőségű feketeszén jelentette. Az ebben rejlő lehetőségeket a Dunagőzhajózási Társaság pécsi központja (1852) igyekezett kihasználni. A településen alapította meg kerámiaüzemét Zsolnay Vilmos (1865), orgonaüzemét Angster József (1867) melyek néhány évtized alatt világhírűvé váltak. A jelentősebb üzemek között említhetjük még többek között a Hamerli kesztyűgyárat, a Littke pezsgőgyárat. A prosperitás következtében a város lakossága 1910 táján már megközelítette az 50 000 főt. A döntően katolikus város polgárai közt jelen voltak az izraelita, a református, az evangélikus és a görögkeleti felekezet tagjai is.

Az első világháború hadi eseményei ugyan elkerülték a várost, azonban súlyos megpróbáltatásokat jelentett Pécs szerb megszállása (1918–1921). Az 1923-ban Pécsre kerülő Erzsébet Tudományegyetem majd jogutódai és az újonnan alapított felsőoktatási intézmények a város legnagyobb munkáltatói között szerepeltek. A hallgatók, oktatók és dolgozók által keltett kereslet jótékony hatással volt a város gazdasági fejlődésére. A közel két évtizedes békés időszakot követően az újabb világháború törte meg a város fejlődését. Az 1945-öt követő szocialista átalakulás jelentős változást hozott Pécs életében. A magáncégek államosítása után jelentős állami üzemek jöttek létre. A szénbányák és az uránbánya, a panelüzem, az államosított Zsolnay, a kenyér-, bőr- és kesztyűgyár nagy vonzerőt jelentettek, melynek következtében a népességszám 1990-ben már meghaladta a 170 000 főt. Jelentősen átalakult a város képe, új városrészek (Kertváros, Uránváros) alakultak ki. Az 1989/90-es fordulat, a tervgazdálkodás megszűnése gazdaságilag negatívan érintette a várost. A bányák és számos állami üzem bezárása, valamint a kedvezőtlen demográfiai változások következtében a lakosság száma is csökkent; jelenleg az ország ötödik legnépesebb városa.

Pécs hagyományosan az ország egyik kulturális centruma. A tíz karral működő Pécsi Tudományegyetem jelenleg az ország legnagyobb felsőoktatási intézménye. A híres múzeumok között említhetjük többek között a Csontváry-Kosztka Tivadar múzeumot, a Modern Magyar Képtárat, a Zsolnay Múzeumot, a Dómmúzeumot és Cella Septichora Látogató Központot.

A város pezsgő kulturális életének szerves részét alkotják az évente megrendezendő fesztiválok; ezek közül kiemelkedik a Pécsi Országos Színházi találkozó.

A kötet a szó legnemesebb értelmében vett tudományos ismeretterjesztő művek sorába tartozik. A szerzők magyar nyelvismerete, valamint a magyar kollégákkal ápoltságai szakmai kapcsolatok lehetővé tették számukra a legújabb magyar nyelvű szakirodalom felhasználását is. Mindemellett szerencsésen válogatott forrásidézetekkel, valamint jó minőségű fekete-fehér, színes képekkel, ábrákkal, térképekkel tagolták a szöveget, amelyek a befogadást jelentős mértékben megkönnyítik. E kötet a németül olvasók számára (méreténél és tartalmánál fogva is) egy praktikus bedekker, mely a közölt térképek révén a városi séták igazán hasznos kelléke.

Harald Roth–Konrad Gündisch: Fünfkirchen/Pécs Geschichte einer Europäischen Kulturhauptstadt (Fünfkirchen–Pécs. Egy európai kulturális főváros története). Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar, 2010. 170 o.

Fedeles Tamás